

Fort Voorschoten

Door Jan Spendel



Fragment van Voorschoten uit de kaart van Leiden en omgeving tijdens ontzet van Leiden op 3 oktober 1574

Het dorp Voorschoten werd tijdens het beleg van Leiden (1573-1574) door de Spanjaarden omgebouwd tot een fort, een verdedigingswerk, een klein bolwerk. Het dorp als burcht. Het bewijs daarvoor staat op een oude landkaart uit 1580, uitgebracht door Braun en Hogenberg. De kaart is gebaseerd op een ets van Hans Liefrinck die hij maakte in 1574 onder de naam “Gezicht op Leiden”. De kaart is in vogelvlucht getekend en hangt bij ons thuis goed zichtbaar in de woonkamer. Bezoekers die het zien, reageren verrast: “Had Voorschoten vroeger een omwalling met een ringgracht? Nooit geweten! Wat interessant zeg”.

Het is 3 oktober 1574, de Spanjaarden, onder aanvoering van Francisco de Valdez, belegeren Leiden en de Watergeuzen vallen aan om Leiden te ontzetten.

Voorschoten staat op de oude landkaart uiterst links onderaan. Het dorp is piepklein en ligt nabij de Vliet aan een zandweg, de Heerweg, later in noordelijk richting toepasselijk de Leidse weg en zuidelijk de Veurseweg geheten. De weg is een oude duinrugweg die de Romeinen al gebruikten als legerweg om hun soldaten “heir/heer” (leger) met droge voeten er overheen te laten marcheren. De Herenstraat in Voorburg maar ook die in Leiden herinneren ons daar nog aan.

Dat Voorschoten op de kaart direct aan de Vliet ligt, komt niet overeen met de werkelijkheid. Maar het valt tekenaar Hans Liefrinck niet te verwijten. Hij had weinig ruimte en maakte van Voorschoten een impressie, een karikatuur. Zijn schets laat duidelijk zien dat Voorschoten een versterkt dorp is, een fort, een vestingdorpje. Samen met Zoeterwoude en Leiderdorp maakten Voorschoten deel uit van de tweede belegeringslinie. Met de schansen als eerste linie en de dorpen omgevormd tot forten als tweede werd de stad Leiden van de buitenwereld afgesloten.

Midden in het dorp staat de grote gotische Sint Laurentius kruiskerk op het “hoghe van Voorschoten”. De kerk was een moederkerk “ecclesia matrix” met 4 kapellen op haar parochiegebied, omvattende Voorschoten en het huidige Leidschendam met Veur, Stompwijk en Wilsveen. De kapellen waren de St. Nicolaaskapel (bij huidige Berbice), de St. Agathakapel bij Schakenbosch, de Regenfridakapel in Veur en de Mariakapel te Wilsveen.

Om de kerk staan wat gebouwen, huizen en wie goed kijkt ziet een drinkput getekend. De kerk ging in 1573 van Rooms Katholiek over naar Protestants. De laatste pastoor was Volkert Nicolaasz.

De toren is met drie delen of geledingen indrukwekkend en uitstekend te gebruiken als militaire uitkijk- en seinpost. Op de stompe toren wappert een vlag met een diagonaal rood kruis in een wit vlak. De vlag is die van de Zeventien Provinciën (inclusief Bourgondië). Deze provincies werden ook wel genaamd de Habsburgse Nederlanden (1543 – 1585) dan wel de Spaanse Nederlanden. Nederland onder Oranje ging zich afscheiden en noemden zich de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De bekrachtiging van de scheiding kwam later met de vrede van Münster (1648). De vlag werd ook genoemd het kruis van Bourgondië en was in gebruik bij de Spaanse Tercios "derde" infanterieregiment". Zo'n regiment bestond gemiddeld uit 3000 man piekeniers, zwaardvechters en haakbusschutters.

De oude Laurentiuskerk heeft Hans Liefrinck getekend met een stompe toren en zonder kap of dak op het hoofdgebouw. De zijbeuken die te zien zijn hebben nog wel een dak. De kerk is al voor het ontzet van Leiden verwoest. Maar door wie en hoe? Het meest aannemelijk is door de Leidenaren. Die wilden in 1573 voorkomen dat de Spanjaarden er zich in gingen verschansen. Ze staken de kerk in brand. Het heeft niet geholpen, want de Spanjaarden maakten wel gebruik van de gehavende kerk. Het kan ook zo zijn dat de kerk verwoest is tussen het eerste en tweede beleg van Leiden. Dat was eind maart 1574 en 26 mei 1574. De Spanjaarden waren even weg voor de slag op de Mookerheide op 14 april 1574.

De kerk is volgens een andere bron door de Spanjaarden gebruikt als munitiedepot. Vervolgens is deze ontploft en sloeg het zwakste deel van de kerk, het grote dak, er af. Het kan een ongeluk geweest zijn of een bewuste actie van de Spanjaarden om te voorkomen dat de munitie in handen kwam van de opstandelingen onder aanvoering van Oranje. Het meest aanmerkelijk is de verwoesting door de Leidenaren, want die hebben vergelijkbare verwoestingen aangericht in Warmond en Zoeterwoude.

Binnen de contouren van de oude verwoeste kerk werd een kleinere nieuwe kerk gebouwd. De omvang van de grote kerk is nog steeds goed te zien en komt overeen met de huidige dorpskerk inclusief het achterliggende kerkhof.

Het dorp Voorschoten ziet er uit als een vesting. Rondom opgeworpen wallen met erop hoogstwaarschijnlijk houten palissades. De omwalling heeft bastions. Hij zijn de uitspringende delen van de vestingwal. Er is ook een ringgracht en een (ophaal)brug waar je over land aan de zuidzijde fort Voorschoten binnen komt. Er staan acht figuren in het dorp. Zeven daarvan zijn Spaanse soldaten met vermoedelijk haakbussen, de geweren van toen. In werkelijkheid zal het dorp vol gezeten hebben met Spaanse militairen en inwoners die ondanks het oorlogsgevaar er nog verblijven. Op de Vliet varen twee bootjes van de Watergeuzen. Ze worden door de Spanjaarden beschoten met twee kanonnen vanuit de omwalling. Een Spaans schip op de Vliet vuurt al varend ook een kanonskogel af. De kruitdampen van de kanonnen op de wal en op het Spaanse schip zijn zichtbaar getekend.

Ten slotte doe ik nog melding van een hijskraan die ik zie. Hij staat bij de haven die ik vermoed. Of is het een galg? Wie weet het beter? Ik ga zelf toch voor de optie hijskraan, want die waren er anno 1574 al.

Wie meer ziet of weet over het getoonde fragment van Voorschoten nodig ik uit daarmee te komen via nieuwsbrief@oglv.nl

Voorschoten, januari 2018